

СИМОН ПЕТЛЮРА

МОСКОВСЬКА ВОША

ОПОВІДАННЯ ДЯДЬКА СЕМЕНА ПРО ТЕ,
ЯК МОСКОВСЬКІ ВОШИ ІДЯТЬ УКРАЇНУ
ТА ЩО З НИМИ ТРЕБА РОБИТИ



БІБЛІОТЕКА ім. С. ПЕТЛЮРИ
і .
НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
В ЕВРОПІ
Париж 1966

СИМОН ПЕТЛЮРА

МОСКОВСЬКА ВОША

ОПОВІДАННЯ ДЯДЬКА СЕМЕНА ПРО ТЕ,
ЯК МОСКОВСЬКІ ВОШІ ЇДЯТЬ УКРАЇНУ
ТА ЩО З НИМИ ТРЕБА РОБИТИ



БІБЛІОТЕКА ім. С. ПЕТЛЮРИ

і

НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО

В ЕВРОПІ

Париж 1966



Гол. Отаман Симон Петлюра

© 1966 by Première Imprimerie Ukrainienne en France et Bibliothèque Ukrainienne Simon Petlura, Paris.

ДОКУМЕНТ ДОБИ

Урочисті святкування 40-ліття з дня смерті Головного Отамана й Голови Директорії, Симона Петлюри, що відбулися в Парижі й по всьому світі, де перебувають українські вигнанці, підсунули думку — удоступнити широкому загалові останню працю Покійного Голови Держави, що носить вимовний та завжди актуальний наголовок: «Московська воша». На цьому місці належить від Видавництва й всіх читачів подяка інж. М. Шумицькому, що дав до використання перевіреної Автором примірник машинопису.

«Московська воша» написана, чи закінчена, напередодні смерті Головного Отамана — в 1925 р. Проте немає найменшого сумніву, що була вона задумана децю раніше й використані в ній дані про стан в Україні з попередніх років. Симон Петлюра, опинившись на вигнанні, весь час уважав побут поза межами України тимчасовим. Тож він пильно слідкував за подіями на Рідних Землях і до самої

смерти не припиняв зв'язку з поневоленням народом, не припиняв зв'язку з підпіллям. І саме для підпілля і підпільної боротьби була приготована й «Московська воша».

Цей твір — це документ часу. Автор дає докладні дані про стан на Рідних Землях в різних ділянках на той час. Але найцінніше в творі — популярний виклад історії Української Революції, розпачливої боротьби Української Армії, гарячкових заходів Уряду УНР, пороблених помилок.

Будучи документом часу, «Московська воша» є також документом про С. Петлюру. Вона доводить, як виразно він бачив національний момент в Революції, як глибоко заглянув він у її суть: змагання між українською і московською націями. З'ясування саме цього моменту залишає пекучу актуальність брошури, не зважаючи на те, що за 40 років від часу її написання, різні дані перестали бути актуальними. Суть московсько-української війни, суть наших Визвольних Змагань, як вона з'ясована в брошурі, не перестала бути актуальною. Вона не змінилася, як і не змінилася потреба боротьби, хоч змінилися методи.

ВИДАВНИЦТВО

ПЕРЕДМОВА

Дядько Семен і дядько Лаврін погнали на ніч пасти коней. Стриножили їм ноги й пустили на луки. Самі ж, запаливши люльки, посідали одпочити. Слово за словом зав'язалася розмова між ними.

Дядько Лаврін скаржився на лихе життя.

— Не знаю, що й робити: як той «продналог» платити? Де я візьму грошей, щоб не приїхали описувати? А як не заплатю, небезпремінно прийдуть з повіта міліціонери і все, що в хаті, заберуть. Уже не тільки скотину забирають, а і жіноче шмаття та чоботи здирають. Чув, що в сусідньому селі минулого тижня вони виробляли?

— А, чув, — одповів дядько Семен, — а через хвилину додав: — З «продналогом» якось то буде. Я трохи позичу, може й інші сусіди допоможуть, та якось до біди й не допустимо.

— Спасибі тобі, куме, за допомогу. Повік не забуду її, — одказав Лаврін і замовк. Його зворушила обіцянка Семена. Почував він в

душі ширу подяку кумові, бо знав, що як вже Семен що скаже, то слова свого додержить. Хотілось йому сказати більше, та не міг: хвилювався і радів, що кум допоможе, що чобіт міліціонери не здеруть з ніг і що жінчине шмаття — яке не яке, а все ж шмаття, — не продадуть з молотка. Ото ж Лаврін, думаючи про чоботи свої та про слова Семена, не міг говорити. Він мовчав, мовчав і Семен, бо мав багато роботи з своєю люлькою, що все чогось гасла. Семен запалював її кілька разів, пахтів, нарешті таки розпалив її, як слід, здавалось, не про що й не думав, як про свою люльку. А проте обое думали про одне. Стало тяжко жити, життя дошкульяло, смикало, поневірялось над людьми. Глузувало ніби над ними. Глузувало жорстоко, не по-людському. Люди не розуміли, звідки взялася біда, коли скінчиться і за що до них причепилася.

Кожен про це думав. Думав і працюючи, і спочиваючи. Думав і вдень і вночі. Думав більш на самоті і не хотів з іншими ділитися своїми думками, бо боявся відкрити свою душу другому. Настали такі часи, коли довіритись було небезпечно, страшно навіть. Думав свою думу про це лихо і дядько Лаврін. Хотілось йому вже давно поговорити з своїм кумом Семеном про спільне горе та все якось не

відважувався. Не те, щоб боявся кума, а так якось... З натури своєї, а може і через те що не знав, як Семен подивиться і що він скаже про те, що на самоті надумав Лаврін. І тільки сьогодні, після того, як кум додав йому духу, Лаврін насмілився.

— Слухай, куме... скажи мені, звідки все оце взялося і коли кінчиться? Хто винен в отих страшних злиднях, що напосіли нас? Де, у кого шукати порятунку від кари небесної, що так тяжко карає нас усіх а за що — я і сам не знаю?! Скажи мені правду: ти більш за мене знаєш, бував серед людей, більш грамотний як я. Поясни мені й порадь, що робити?.. Адже ж далі так жити — не можна. Сил немає...

Семен мовчав... Його не здивували слова Лавріна. Він знав, що й у Лавріна, і в кожного сусіда з його села, як і у всіх селян на Україні, оця думка ніби свердлом буравить голову, бентежить душу і не дає спокою. Кожен по-своєму пояснює причини отого лиха, про яке згадав тепер кум Лаврін. Було в цих поясненнях і трохи правди, а було щось такого, чого кожний не договорював, бо соромно було признатися у власних гріхах та помилках. Дядько Семен розумів: поки люди од самих себе ховають свою власну вину, доти пуття не буде, а лиха вони не позбудуться. Розумів

дядько Семен і те, що горе людське стало велике, що справді немає сил терпіти його і що треба боротись з ним та тільки боротись не по-дурному, а вміючи. **Треба вже братись за діло.** І він зважився оповісти своєму кумові — Лаврінові про те, що сам уже давно намислив і що сумління його веліло зробити йому.

— Ти питаєш, — звернувся він до кума, — звідки оте лихо взялося, та хто винуватий в ньому? Довга ця казка оповідати про наше нещастя, та тільки ж треба вже правду казати, а від слів і до діла братися. Слухай, що я тобі буду говорити.

І дядько Семен почав своє оповідання.

1. ЗВІДКИ ПОЧАЛОСЯ ЛИХО?

— Було це не так уже і давно: либонь чи не наприкінці великої війни. Значить: в 1917 та в 1918 році. Стояло тоді на Україні сила-силенна війська. Війна ще не скінчилася, та тільки й не воювали салдати як слід. Почалась тоді революція, а вже як вона розпочалась, то де вже там воювати? **Замість воювання почалось мітінгування.** Від ранку до ночі тільки й знали, що мітінгували. Винирнули, неначе з-під землі, всякі «аратори» з довгими язиками, «камітетчики» різні й почали замість куль сипати промовама. А німці та австріяки своє робили. Вдарили на російський фронт, і він, як пісок, розсипався. Відкотились тоді і дивізії, і корпуси на кілька сот верстов в запілля. Тільки це вже не було військо, а простісінька банда, бо оте мітінгування довело до того, що не стало дисципліни у війську, пропала слухняність, счез кудись лад та порядок військовий.

— Відступаючи з фронту, російське війсь-

ко, неначе йому хтось салом п'яти намазав, тікало в запілля, — додому. Але й тут, подорозі, воно **мітингувало** та язиками воювало. Найбільш за те, щоб новий «революційний» порядок запровадити. А проте робота революційного війська не на те тільки йшла, щоб мітингувати. Разом з мітингуванням воно **грабувало наш край, нищило його й обркадало**. На Україні стояло тоді, то на фронті, то постійно в запілля, залогами по містах — не менш як **три мільйони** салдатів. Вся оця людська величезна отара, після революції, стала простісінькою бандою, що, як сарана, спустошувала наш край і все добро його: у вагонах розбивали вікна, відгвинчували замки, висаджували двері; у селян забирали качок, курей, хліб, збіжжя всяке; палили та й руйнували панські маетки й будинки, а як коли, то й убивали людей; забирали з собою коней; ні за що не платили, а силою брали. Скрізь, де тільки проходило оце «революційне» російське військо, там залишалися руїни, сміття, гидота, пожарища. Така була робота «краси і гордоців» російської революції. Російське військо чуже було для нашого краю отож і не дивно, що воно не жаліло його. Так завжди робить чужинець.

Дядько Семен попахтів трохи люлькою, сплюнув двічі, неначе йому прикро стало на

саму згадку про російське «революційне» військо, і почав далі.

— Коли розпочалася в Росії революція, то і наші люди не спали. Давно вже, ще до революції, була така думка серед декого з наших людей, що від Петербургу та Москви пуття нам не буде, а одне тільки лихо звідти приходить: великі податки, несправедливі закони, всяка неволя та утиски. Колись наша Україна була вільна, ні від кого не залежна. **Самостійною державою вона була**. Опинившись в ярмі у москалів, вона не забула колишньої волі, і ніколи не хотіла помириться з неволею. Отож, як пройшла революція, то кращі, розумніші люди з України, вирішили, що треба те ярмо російське, — а в ньому ми були більш як 250 років, — з себе скинути, а замість нього життя по нашій вподобі установити.

— Щоб доконати цього, утворився тоді власний — український — уряд. Розпочав він свою нелегку роботу, а найперше заходився біля того, щоб збити до купи **своє, українське, військо**. В старій російській армії наших людей — українців — було дуже багато, біда тільки в тому, що вони військову службу відбували не на Україні, а здебільшого в Московщині, на Сибіру, в Туркестані, на Кавказі тощо. Царський уряд боявся залишити наших

людей на Україні, гнав їх далеко від рідного краю, а нам надсилав всяких кацапів-москалів, кіргізів, дончаків тощо. Коли постав на Україні свій національний уряд в Києві, то він мав на думці зібрати до купи наших людей-воjakів і створити з них своє — рідне національне військо.

— З Києва прийшов тоді наказ про українізацію війська, а наказу того наші люди спочатку почали слухатися. Хто уважав себе за українця та був зроду з губернії — подільської, волинської, херсонської, київської, чернігівської, полтавської, харківської, тавричеської (Крим), катеринославської, з Холмщини, або з тих повітів ставропольської, воронізької, курської, басарабської губерній, де живуть українці, — всі ці воjаки почали з рущницями, кулеметами та іншою зброєю утворювати українські частини: сотні, курені, а то й полки. Спочатку ця праця ішла успішно; українські частини виростали одна за другою, притягаючи до себе все більш і більш люду. Багато і гарних старшин приставало до українського війська, множилось воно й у сили вбивалось.

— Була надія, що все буде добре. Думалось тоді, що з отих українських сотень та батареj постане велике числом та сильне — дуже своїм порядком та слухняністю — національ-

не військо, що воно, як один чоловік, стане на оборону своєї рідної землі і дасть опору своєму урядові, а він, на це військо спираючись, запровадить лад і порядок у нас.

Та не так склалось як бажалось.

— Через що ж? — вирвалося у Лавріна.

— А через те, що на перешкоді стала московська воша! — відповів Семен.

— Яка воша? Що за воша? — перепитав Лаврін.

— А ось слухай далі, та й довідаєшся, що це за воша! Я ото казав тобі, що москалі, побачивши, як горнутья наші воjаки до своїх частин на фронті, і в запасних полках, зразу ж змитикували, що від цього пахне для них погано: українці зростуть в силу, матимуть зброю, кулемети, рущниці; слухатимуться начальства свого, — ну тоді з ними не така легка робота буде. Вони будуть — силою, перестануть росіян-москалів слухатись, а це значить, що урвався кінець московському пануванню над Україною. Зрозумівши таку небезпеку для себе, оці «камітетчики» московські почали все робити, щоб українізацію війська розбити, зіпсувати, а українців до сили не допустити.

— Тільки ж і силою однією не можна було тут всього зробити, бо і українці вже подекуди зброю мали й силою були. Тоді «камітет-

чики» російські на хитрощі та обман пустилися, бо на це вони давно мастаками були. Росіянин, чи простіше кажучи — москаль, або руський, всеодно, чи він «цареві-батюшці» служить, чи соціалістом-революціонером себе називає, чи нарешті в большевики-комунисти пошився — **він однаковий**; без брехні жити не може; обманювати — для нього перше діло. Обманом, брехнею, підбоям та крутійством він цілі віки жив; обман для нього другою натурою стався; обманом він інші народи псував, а потім поневолював; на обмані і свою московську державу збудував. Обманом він і нашу вільну Україну в ярмо занастив. Отже, як почалась українізація війська, то москалі й випустили на неї свою стару зброю — знаряддя обману.

— А робилося це так. Українцям треба було зібрати своїх земляків, щоб пояснити їм, для чого твориться українізація війська. Скличуть українці свої збори, а на ті збори й московські «камітетчики» або посланці їхні — і тайні і явні — приходять. Тоді вільно було кожному говорити, про що хотів, аби тільки слухали. Хто не просить слова, то й дають йому право говорити: «Просимо!» — гукають. Ну, то й «камітетчики» московські вилазили на бочку чи на стіл (це тоді «трибуною» називалося) та й починають:

— «Товарищі українці! Што ето ви делаете? Зачем атделяетесь ат нас? Ведь адно горе у нас. Разье на фронте ми не із аднаво кателка щі хлебали? Алі нас не адна вош в акопе ела? Как хатіте, а ви не харашо делаете. Ми на ета не сагласни! Коль скоро їжелі адна вош ела да с аднаво кателка ми с вамі щі хлебали, то нам і дальше жіть нада вместе. Українізація воська нас разделяет, а ета не харашо. Ми на ета свасго сагласія не даюм. Ведь кателок у нас обцій і адна вош нас заедала»...

— І ото белькоче, варнякає, через кожне десяте слово про «котьолок», згадує, вошу поминає та настирливо без впину. Здається, що ота воша не тільки по голові лазить, а в мозок залазить та душу каламутить. Один такий «камітетчик» про вошу каже, а інші, розставлені ним скрізь в юрбі, «товариші», йому піддакують, заохочують, та в натовпі викликають:

— «Правільно! Верно!»

— Без оцієї воші та котьолка ні один мітінг, ніяке зібрання не проходило. Скрізь лазила серед наших людей: як на фронті, так і в запіллі. Скрізь нишпорили московські «камітетчики» з їхніми агітаторами та ходили поміж наших темних, несвідомих вояків, нашіптуючи їм на вухо:

— «Не слухайте ваших араторов. Ето —

контрреволюція. І вся ваша українізація вайскова — тоже контрреволюція. Ані хатят штови не било свабоди, штови памещики назад возвратились і старий ріжім снова бил! А ми — за свободу і штов земля била народная, наша, стало бить — общая!»

— Розумніші наші вояки, звичайно, не слухались шептунів, не йняли їм віри, а темніші, дурніші, почали прислухатись до брехні, гадаючи, що може і справді «камітетчики» і правду кажуть. І так поволі, день за днем, ота брехня, як справжня нужда, розлазилась серед наших людей, каламутила їх, збивала з толку, аж кінцем-кінців розділила — розроїла їх між собою. Тим часом московські революціонери не спали, а своє діло робили. Побачивши, що дехто з наших вояків прислухається до них і починає їм вірити, вони таких легковірних то грішми, то іншими хитрощами на свій бік переманювали, до своїх «камітетів» затидали. А, звісне діло, хто в «камітетчики» попадав, той і заробляв на тому. Таким побутом начала сила українська слабнути, зменшуватись. Не успіла, отже, Україна до будівництва своєї держави приступити, як московські агітатори стали ґрунт під нею захитувати, обманюючи український же нарід та роблячи з нього ворога своєї ж таки власної долі. Так було давно, в старі часи, коли тільки Мо-

сква хижим оком дивилася на наші плодючі землі. Те саме, від початку до кінця, повторилось і тепер, через двісті-триста років, за нашого вже життя.

2. АГІТАЦІЯ ПРОТИ НАШОГО УРЯДУ

— Як тоді, так і тепер, московські агітатори повели агітацію проти нашого рідного уряду. Стали вони говорити проти нього, що він і не народній, і контр-революційний, і панський. Що він — за старий режим стоїть! Що хоче людей в неволі тримати, що він не хоче селянам землі дати. Одним словом: що він нову неволю впровадить.

— **Все це була брехня.** Та на жаль, — чимало з наших людей, як селян, так і робітників, прислухались до такої брехні і вірили їй. Замість того, щоб помагати своєму рідному урядові, дехто став навіть шкодити йому, на чужий бік передаватися. З українських військових частин почали або до московських-большевицьких банд переходити, або просто додому тікати. Повертаючись додому, оці дезертири казна що тут белькотали, переказуючи за большевиками московськими їхні брехні про український уряд і про наше військо. Одночасно з цими дезертирами з'явилися по

наших селах і справжні агітатори з Москви, де вже сидів большевицький уряд з своїми «советами». Ці агітатори, хто словом, а хто газетами та книжками, почали збивати людей з толку і підбивати їх на грабіжництво.

Агітатори говорили:

— Грабууй награвоване! Бери все, що можна взяти! Ріж і убивай буржуїв, куркулів, хазяїнів, — всіх, хто ворог народу! Бери землю, бери фабрику, а головна річ, не слухай українського уряду, не йди до українського війська, бо тільки з Москви, мовляв, воля для народу й право прийде! Москва, мовляв, з її «советською соціалістичною федеративною властю» одна тільки може і землю селянам, скільки вони хочуть, дати, робітникам всі фабрики і заводи віддати. Коли українські селяни будуть слухати цієї советської влади в Москві, то тоді не тільки панська земля, не тільки заводи, а і саме небо Боже буде в їхніх руках.

— Отаке говорили по селах нашим селянам большевицькі агітатори.

— Одні говорили, а другі писали і писанину цю в нарід пускали. Збиті з пантелику від цієї писанини та балаканини, наші люди загубили десь свій власний розум, піддалися московській-большевицькій брехні і дурисвітству. А вийшло з того ось що.

3. УКРАЇНСЬКИЙ УРЯД ПЕРЕСТАВ МАТИ СИЛУ

У нашого уряду не було великого війська, щоб дати одсіч тим большевицьким бандам, що йшли з Москвою на Україну. А на самій Україні большевики робили по різних місцях повстання та заколоти. Не мав український уряд і сили на місцях — по селах, бо місцева влада ще не встигла як слід устаткуватись, а до того ж дехто із місцевої влади «щирим» прихильником большевицьким ставав. Не могла ця влада дезертирів ловити та назад до війська відсилати і ходили вони по селах, не криючись, не ховаючись, а батьки та матері голосно казали, що, мовляв, тепер — свобода й до війська не треба йти.

— Звичайно, не всі голову загубили. Дехто хитав головою і догадувався, що діється щось не добре, передчували лихо. Де в кого і совість говорила, і прокидалось почуття обов'язку перед рідним краєм. Скликали тоді селянські сходи, щоб з'ясувати справу і вирі-

шити, що робити, коли придуть большевики?

— На більшості таких сходів, «розумні голови» доходили до того щоб «нейтралітет» тримати, бо — мовляв — це найкраща річ, «наша хата з краю та й нічого не знаю». Подекуди, так навіть заявлялись за тим, щоб большевикам допомагати, бо «вони більше дають».

— І тільки рідко коли національна честь та совість брали верх. З таких сіл йшла допомога українському урядові, йшли парубки послужити у рідному війську. На жаль, таких сіл було мало.

— Кінець-кінцем, коли правду сказати, наші селяни під час першої боротьби України з московською-большевицькою навалою, не підтримали як слід ні свого рідного війська, ні свого уряду. Українське село розділялось, задурене, спантеличене московськими агітаторами, на різні, часто ворожі, угруповання, і тримало «нейтралітет» або просто большевикам помагало.

— Коли про робітників на Україні говорити, то вони майже всі були в цей час збольшевичені. Та й не диво: це здебільшого були кацапи-москалі, що прийшли на Україну у наших людей-робітників хліб відбирати. Вони косим оком дивились на український національний рух, бо боялись як би їм не довелось

їхати назад у Московщину, і що українці-робітники повиганяють їх, як тільки зрозуміють, чий хліб їдять оці зайти-приблуди та у кого заробіток відбирають. Отож, робітники по великих містах, як от Київ, Харків, Одеса, Катеринослав тощо, — стали за большевиків. Самі москалі-кацапи дивились на большевицькі військові банди як на рідні, а на московсько-большевицьку владу теж як — на свою. Російські робітники по українських заводах та фабриках — це були і є московські шпіони серед нас, що про все доносили в Москву, а у нас робили заколоти та в спину били нас, коли походом на Україну пішли московські військові банди. Не можна було від цих московських прихильників нічого іншого і сподіватись як удару в спину. Багато лиха вони натворили під час боротьби України з Москвою. Мені часто приходить в голову, що якби наш український уряд в свій час вислав геть з України оцих гнид, то тоді може й боротьба наша більш щастя мала.

— Та на жаль, український уряд з часів Центральної Ради, не подумався до цього. А може — і не відважився на це. А вийшло з такої нерішучості та не розуміння справи те, що він дозволив гадюці на своїх же грудях одогрітись. Іменно: російське робітництво, що жило на Україні, під час 1917-1920 років, бу-

ло не вошою московською для неї, а ехидною гадюкою! Це з нього розходились по Україні всі оті агітатори, що підбивали наших людей проти свого уряду; це вони псували наших дітей своєю пропагандою, навертаючи їх на большевицьку віру; це вони своїми повстаннями та вибухами по заводських-фабричних містах знесилювали нашу силу; це вони розкрадали майно по наших заводах і допомагали потім большевикам надіти ярмо на наші шії.

— Так само і ота російська інтелігенція, що жила по українських містах: всі оті урядовці, учителі, російські старшини тощо — теж не давали допомоги нам в боротьбі з московськими большевиками. Вони навпаки — дуже ворожо дивились на український рух, бо боялись за свої посади. Боялись, що їм прийдеться повертати оглоблі на Москву і попроцатись з смачним українським хлібом, бо українці не потерплять далі, щоб ці зайти залишались надалі між ними. Не диво, що і ці люді теж на большевиків дивились як на «своїх людей» і разом з російськими робітниками провадили то явну, то тайну, але ворожу-гадючу роботу проти української справи.

— Коли ж згадати про українських жидів, то багато з них теж на большевицьку сторону передавалось, сподіваючись, що тут вони на-

верх виплинуть, силу матимуть, на перші місця достукаються. За старих часів їм ходу не давали, то вони думали, що за большевиків найстаршими стануть. Отож багато з жидів, а особливо молодих-шмаркатих, побольшевичились і комуністами зробились.

— Таким побутом український уряд мав проти себе чи то явних, чи тайних ворогів і серед російських робітників, що жили на Україні, і серед російської інтелігенції, що осіла тут, і нарешті серед місцевих жидів. Вся ця прибудна мішанина то явною своєю боротьбою і пропагандою проти українського уряду та його війська, то своїм «нейтралітетом» обезсилювала нас і багато шкодила нашій боротьбі.

— Треба правду сказати, що уряд наш панькався з ворогами, не мав в собі ні сили, ні мужности дати раду з ними. Замість того, щоб об'єднати коло себе усіх українців, як це було за перших часів Центральної Ради, він відохочував від себе, багато говорив та «засідав», а мало робив. Тим часом Москва не спала: хоч і вона «говорила», але разом з тим — своє робила, бо большевицьке військо переходило вже наші кордони, посилалось на Україну, не зустрічаючи великого опору, бо й його і не можна було дати, коли пригадати

все, що згадувалось раніше і про селян, і про робітників і про інтелігенцію.

— Отже, український уряд, бачучи, що лихо насувається на нього з усіх боків і що власними силами він не може оборонити Україну, вирішив шукати допомоги у німців. Центральна Рада на чолі з професором Грушевським, що тепер на службу до большевиків пішов, послала своїх делегатів до німців. Підписано було договір з ними, а по договорі німецька армія в великому числі прийшла на Україну.

4. ЩО БУЛО ЗА НІМЦІВ НА УКРАЇНІ

— Про це всі ми добре знаємо. Треба тільки одного не забувати а саме: коли б Центральна Рада і не покликала німців, то вони б і самі прийшли до нас. Німці тоді були дуже великою силою: брали одну перемогу за другою над своїми ворогами. А як вони добре знали, що фронту вже немає, а на Україні теж немає ні великого, дисциплінованого війська, ні твердої влади, то їм дорога буде вільною до нас: ніхто не спинить. Ну, прийшли німці. Прийшли великою армією, мало не 500 тисяч люду. Їм треба було перш за все хліба, хліба і хліба, якого не доставало дома. Цей хліб повинна була дати наша влада. І то негайно, в установлені строки. Наша влада не змогла цього як слід зробити бо після большевиків не успіла сама ще устаткуватись та порядок завести. А німці ждати не хотіли й не могли. Отож дивились вони на роботу Центральної Ради, в якій, правду кажучи, взяли гору непідходящі люди, не такі, яких треба було для

тих неабияких часів, дивились та... й розігнали її.

Замість Центральної Ради німці, з намови поміщиків, за найвищу владу на Україні поставили генерала Скоропадського, що і гетьманом себе проголосив. За Скоропадського утворився новий уряд, та тільки вже з нових людей. Це були або поміщики, або ті, що близько своїми думками стоять до них. Як вони правили Україною, і про це добре знають наші спини та ті місця, звідки ноги ростуть. Нова влада скрізь позміняла ту, що була за часів Центральної Ради. На селах показалися знову поміщики. Вони почали зводити рахунки з селянами та мститися над ними за захоплену землю. Гетьманські старости і коменданти, теж здебільшого поміщики, помагали їм. Почались по селах арешти, екзекуції, страшні насильства та утиски.

— Всі тюрми на Україні стали повними від арештованих селян та українських діячів. Хто вчора боровся за волю України і бився проти большевиків, того сьогодні, по наказу гетьмана Скоропадського, забирали до тюрми і тримали під арештом. Опинилися в тюрмі і учителі, і земські гласні, і українські старшини та козаки, цебто — кращі люди України — борці за її волю і самостійність. Арештовуючи українців, Скоропадський зате да-

вав повну волю утікачам з Московщини, що бігли на Україну від большевиків, які в цей час уже міцно сиділи в Москві. Це здебільшого були московські генерали, ахвіцери, царські урядовці. Як сарана, вони налетіли тоді до нас, бо їм тут давали найкращі посади, найліпшу службу, великі гроші. Розлізлись тоді вони по всій нашій землі і теж, як ті воші, по своєму пили кров з нас та каламутили нас. Це були теж на свій копил «большевики» тільки з правого боку. Московщина уміє різні фарби для утисків над нами прибирати: коли треба — то вона робиться **червоною**, а коли того вимагає справа, то — **білою** робиться.

— Отож, за допомогою нових прибулих та зайдів з Московщини, покликаних або перепущених Скоропадським, насунули на Україну «білі большевики». Вони почали розсаджувати її та намовляти знову до Москви пристати. Це їм і пощастило. Скоропадський, з їхньої намови, чи з власної охоти, хто його зна, бо він мало в голові смальцю мав, — проголосив скасування самостійної України, чим страшенно розлютував всіх свідомих українців.

— Цього мало: він дав пристановище на Україні російським монархістам, що почали організувати тут добровольчеську армію. А найдивнішим та найстрашнішим для України

було те, що для цієї російської армії він давав українську зброю: рушниці, гармати, кулемети тощо. Все це ще більш обурювало проти Скоропадського та його уряду. Поки ще німці були в силі, то він міг триматися біля влади, бо його берегли німецькі багнети, а як німці захитались, після побіди над ними французів та англійців з американцями, і теж в свою революцію попали, то Скоропадський з його урядом не міг уже далі триматися. Проти нього було майже все населення України. Навіть ті українці, що пробували були з ним працювати, нарешті, переконались, що це дурна праця, плюнули та й кинули його...

— Вибухло повстання проти Скоропадського, яке мало великий успіх. Скоропадський приневолений був відмовитись від своїх прав, а повстанське військо, нашвидку збите до купи, урочисто увійшло в нашу столицю — Київ, звільнивши одночасно від гетьманської варти та влади й інші міста України. Самого Скоропадського німці потайки, замашкарувавши його хворим, відвезли до Німеччини. Швидко й усі німці виїхали з України.

5. БОЛЬШЕВИЦЬКА ПРАЦЯ ПІД ЧАС ПОВСТАННЯ ПРОТИ СКОРОПАДСЬКОГО І ПІСЛЯ ПОВСТАННЯ

— Перед новою українською владою, що утворилась під час повстання проти Скоропадського (влада т. зв. Директорії), стояла велика справа. Треба було наново організувати державу, яку і большевицька навала 1918 р. понищила, яку і панування Скоропадського захитало. Нова влада мала надію, що її поцятить доконати великого діла, тільки ж і тут можна сказати — не так склалось як жадалось.

— Вороги нашого народу не спали, а найбільш оці большевицькі харцизи з Москви. Уже спочатку самого великого повстання посунули своє військо до кордонів України. Не встигла нова влада взятись за діло, як зразу ж виникли перед нею великі труднощі, бо большевицьке військо переступило кордони і почало захоплювати наші землі. Знову їм тут на допомогу прийшли московські збільше-

вичені робітники, що живуть в Харкові, Запоріжжі тощо, себто близько від московсько-українських кордонів. Знову стали росіяни, що живуть по наших осередках, свою гадючу роботу провадити проти нового українського уряду. Перед погрозою нової небезпеки, треба було збирати всі сили, щоб одбити ворога, бо і ворог тепер був більш дужий: він мав і війська більше, і озброєне воно було краще, як раніш та й одягнене було ліпше.

— Для успішної війни треба, щоб найвища влада в краю мала все чим можна воювати. А чи мала наша влада його — отого військового знаряддя — стільки, скільки треба?

— На жаль, не мала. Багато, раніш ще, вивезли амуніції з України німці, чимало віддав Скоропадський російським добровольцям та дончакам, а багато порозкрадали робітники та селяни, користуючись повстанською хуртовиною. Тим часом, як большевики сунули на Україну з півночі, з Московщини, — і на інших кордонах України зайшли великі зміни. Сусідні народи приглядались спільно до того, що творилось у нас, і вирішили використати добру для них нагоду, щоб пригарбати до себе наші землі.

— З нами на заході межують поляки та румуни. У них не було революції. Через те вони в потрібну хвилину виявили себе сильнішими

від нас. Вони мали зброї дуже багато, бо їм помагали французи тощо; вони мали гроші, одержу, харчі, ліки, — одним словом — все, що треба було для того, аби бути силою і успішно користуватись своїм військом. І військо у них було слухняне, дисципліноване. Тоді як у нас фронтовики тікали додому, забираючи з собою і зброю, тоді як наші люди казали: «Моя хата зкраю, я нічого не знаю», тримали «нейтралітет», а то й просто, як люди, зраджували свою рідну справу, — то в цей час румуни і поляки побільшували свою військову силу. А все їхнє населення — і робітники, і селяни, і інші — допомагали, чим могли, своїм урядам. Отож і вийшло через це так, що румуни та поляки, скористувавшись тою хуртовиною, що настала на Україні, посунули своє військо на суміжні землі і захопили від нас: румуни Бесарабщину, а поляки — Холмщину та частину Волині й Полісся.

— В цей час, французи зробили висадку в Одесі і почали допомагати росіянам-монархістам організувати тут добровольчеські частини. Цим Україна опинилася відрізаною від світу і на півдні, і на заході, як на морі так і на суші: не можна було купити нізвідки ні зброї, ні ліків, ні одержу, ні всього іншого для війська і війни потрібного. Та й саме військо наше опинилось в мішку ніби, з усіх боків

оточене ворогами. Може б і пощастило йому своє діло зробити, коли б всі, як один чоловік, стали до нього. Але, на превеликий жаль, ні сили, ні бажання, ні розуміння цього в той час в народу нашого не хватало.

— Багато з тих, що брали участь в повстанні проти гетьмана, як тільки воно скінчилось, надумали за найкраще для себе піти додому, а при тій okazji і рушницю з собою забрати. Такі люди думали, що тепер нема вже про що турбуватись: справа, мовляв, скінчилась. Інші ж, особливо з селян, ті, гадали, що може вони, большевики, і не такі лихі люди, як про них українська влада та газети пишуть. А ще інші, то ті знову і про «нейтралітет» почали говорити, стару пісню співати...

— Тим часом і большевицькі пройдисвіти не спали, а каламутили нарід. Позакладали вони свої тайні комітети, «ячейки», куди то грішми, то обіцянками нагород і грошевих посад та гарних заробітків, як прийдуть большевики зтягли наших люців. Одні ловилися на цей гачок з дуру, з легковірности, а інші — з жадоби на гроші.

— Нема чого й казати, що бувші каторжани, арештанти та всякі пройдисвіти, що з легкої праці призвичаїлись жити, наперед потирали руками, гадаючи, «як то вони заробля-

тимуть та в люди виб'ються», коли большевики запанують.

— Отож, коли почалася 1919 р. боротьба з большевиками, то знову нарід наш не був одностайний і не мав одностайности супроти своїх ворогів. Знову московська воша та брехливе слово московських шептунів та їхніх наймитів — наших недолюдків-запроданців — посіяли роздор серед людей і збаламутили їх. Звиклим обичаєм своїм, московські брехуни розпустили наклепи на українське військо, і на український уряд, намовляючи людей не слухати, не допомагати йому, бо — мовляв — вони — контрреволюціонери і вороги селян та робітників. Неначе туман на долині розпустилась ця брехня по всій Україні, забиваючи баки легковірним та збиваючи їх з пантелику.

— Отже воно й вийшло, кінець-кінцем, так, що і нова влада большевиків застала наших людей неприготованими до боротьби ні за свою державу, ні за свою долю.

— Тільки й большевикам тепер стало тяжче боротись з нашим військом. Перш за все його було більше, ніж тоді, коли боролась з ними Центральна Рада. А подруге — воно було краще, бо до війська йшли завзяті вояки, хоробрі, сміливі. Це були запеклі вороги большевиків, — свідомі діти свого народу. Вони

знали, до чого доведе большевицьке панування і хтіли власною кров'ю та жертвами не допустити рідного народу до московської неволі. Українське військо тепер запекло билось з большевиками, не раз перемагало їх, встеляючи ворожим трупом рідну землю і кожен ступень її боронило до останку.

На правому березі Дніпра, в губерніях Київській, Подільській та Волинській, ця боротьба нашого війська тяглася цілий 1919 рік. Часто без набоїв, без ліків, як слід не одягнені, як треба не нагодовані, наші славні вояки кидались на ворога, роблячи з ворожих тіл «котлети» та власною кров'ю поливаючи рідні поля та батьківські ниви. Звідки і сила та бралася в них, Господь один знає. Одне тільки сказати можна, що боротьба нашого війська марно не пропала. Нарід дивувався тій запеклості та самопосяяті, з якою вони переносили і злидні, і голод, і холод. А під впливом боротьби прокидалась совість у нього, будилась свідомість і почуття обов'язку та потреба допомогти своєму рідному військові. Тільки все це виявив наш нарід пізенько, проморгавши слухний час. Большевики мали багато зброї, бо в них були військові заводи, а Україна їх не мала. Большевики могли побільшувати своє військо числом, а українці — не могли, бо їм нічим було озброювати нових воя-

ків, змобілізованих та тих, що з власної охоти йшли до рідного війська, зазнавши на собі большевицьке лихо.

— Не диво, що при таких обставинах військо не мало сили встояти проти ворога, що в кілька десятків разів переважав його і своїм числом, і зброєю. Так само й уряд український, як не старався, що не робив, куди не вдавався, не міг дістати зброї для свого війська, ні одежі, ні ліків. Кордони України були замкнені, а над ними стояли то поляки, то румуни, то російські добровольці (в Криму біля Одеси). Пробував був уряд український підписати мир та союз з поляками, щоб не мати зайвого ворога на своєму кордоні і отримати од них або через них зброю для нашого війська. На жаль, свого слова поляки не додержали, союз зламали, бо пішли на угоду з большевиками, а зброї нам не дали. Без зброї та без амуніції українське військо не могло довго встояти на фронті, бо большевики підбавили проти нього нові сили, що билися раніш з поляками. Під натиском в скільки разів більшого большевицького війська, наша армія відступила за рідний кордон. Вояки наші, — діти й брати наші, — поневіряються тепер на чужині, в злиднях, сумуючи за рідною землею та дожидаючи того дня, коли вони знову повернуть до нас...

— Ми їх теж ждемо-виглядаємо, а тим часом **покутуємо.**

**

Дядько Семен замовк. Мовчав і Лаврін. Тяжко було на душі в обох. Лаврін дивився в землю, неначе бачив оту кров, що її рясно пролили рідні вояки-козаки. Його небіж теж був у війську українському і ніхто не знав, чи він живий, чи загинув. Лаврін пригадав небіжа, небіж неначе живий стояв йому перед очима: молодий, з сумними очима, кремезний та статурний. Він неначе б докоряв йому за щось і до чогось заохочував. Думав Лаврін і про те, що тількищо почув від свого кума. І те, що він почув від нього, теж його збентежило до глибини душі, і він непорушно сидів, неначе вдавнений у землю. Думи роєм ходили в голові, а чуття, неначе живе срібло, переливалось в голові. Але селянська натура не любить виявляти його на вні. Селянин мовчить хоч здавалося б — повинен говорити й кричати про те, що у нього в душі коїться. Ото ж і Лаврін мовчить...

А у Семена — то не знати, що на душі було, коли він замовк і тихо мовчав... Так минуло кілька хвилин. Семен підвівся з землі.

— Треба подивитись, чи коні пасуться? —

промовив він до кума і пішов собі геть від того місця, де тількищо сидів. Довго його не було, певне хотів бути на самоті, а може й свою душу розбурхану власними словами та спогадами про недавнє минуле, бажав заспокоїти. Аж з пів години ходив дядько Семен на коні дивитись. Коли повернувся назад, то застав кума так, як і залишив: той все сидів і в землю дивився. Це не здивувало Семена: значить так треба!

Семен знову сів на старе місце і, не чекаючи, поки Лаврін попрохає його далі говорити, розпочав своє оповідання про страшне лихо, що настало на нашій землі.

6. ПОКУТА

— Отаке, куме, скоїлось з нами. Покутуємо ми: — може за наші гріхи, а може й за гріхи та помилки і дідів, і прадідів наших. Покутуємо і за свою темноту, і за свою незрячість, і за те «моя хата з краю, нічого не знаю». Покутуємо за те, що далі свого села нічого не хочемо знати та думаємо, що за тином нашим і світ кінчається. А може й за помилки проводирів наших, що не зуміли як слід в руки нас взяти та не примусили нас за власну долю боротись. Тільки покута ця і страшна, і тяжка.

— Насунули на наш край чужі люди з Московщини, прийшли з своїм червоним «військом», звели все по-новому і показали нам, що то значить ота «російська соціалістическая федеративная республика» з її «рабоче-крестьянскою властью». Ось уже п'ять років як ця влада править нами, а що ми бачимо? Що ми всі, не тільки наше село, а ціла Україна зазнала за цей час?

— Хто не молиться Богові, не благає Пре-

чистої, щоб вони оглянулись нарешті на наші муки? Хіба одна жінка стала вдовою, бо їй вбито чоловіка? Хіба один батько остався без сина, бо його замучено большевицькими катками? Скільки сирот поневіряться без батьківського догляду? А скільки могилوک на нашій землі повиростало за цей час над невинними жертвами комуністичного насильства та сваволі?

— Наша Україна була багата, а через большевиків стала бідною. Хтіла волі — опинилася в неволі. Не вспіла одні московські кайдани з себе скинути, як на неї нові наділи, ще тяжчі, ще дошкульніші. Хтіла свої закони встановити, як примусили її жити під чужими, негодящими для неї. Ні ми, ні наші найкращі люди правлять нами, а якісь прибудди, зайдиголови, що не відомо звідки й взялися. Хіба тепер селянин хазяїн своєї землі? Або знає, що його, а що не його? Хіба те, що зорав, посіяв та вимолотив йому належне? Чи може прибавилось йому коней, товару? Хто тепер господар в своїй хаті? А може робітникові живеться краще? Чи ліпше він заробляє? А що сталося з нашими школами, больницями? А що роблять з нашими дітьми? Чому їх навчають? Хіба ж не псують їх? Хіба не нівечать їх душі ще змалечку? А які то суди тепер настали? До кого за правдою йти добиватися та

у кого справедливости шукати? Куди не глянь, на що не подивись — скрізь пустка, руїна, скрізь насильство, горе, сльози й беззаконня...

— Таке завела на Україні «рабоче-крестьянская власть» з чужої нам Московщини та ще й вмовляє, що ми повинні дякувати їй, що ми повинні самі радіти, а її прославляти за той «рай», який вони насадили на нашій землі, хоч він гірший пекла для нас.

— Ми бідуюмо, а большевики кажуть нам: так і повинно бути, нам зате добре; ви на нас працюйте, а ми будемо їхати на ваших шиях! Покутуємо ми, куме... Страшно тяжко покутуємо...

— Ми не знаємо відпочинку, — а вони гуляють та язиками без перестанку молотять — ото і вся їхня робота.

— Живемо ми в тумані якомусь, бо ніхто правди не каже, а всі газети та книжки большевицькі брехнею підбиті і від першого слова до останнього обманом проїняті. Багато з наших людей почувають себе затурканими, спантелеченими через оту щоденну ежечасну брехню большевицьку, що нам підсувають комісари, агітатори й газети.

— А як одсіяти зерно від полови та пересіяти все, що вони кажуть і пишуть, то ясне як

сонце буде, скільки неправди та обману за-
рання обмисленого, напускають вони на наші
голови.

7. НАЙБІЛЬША БРЕХНЯ БОЛЬШЕВИЦЬКА

— Туманять нам голови, що большевицька
влада є владою робітників і селян. Такою во-
на ніколи не була й тепер не є. Хіба поміж
отих комісарів, що засідають в «Советі народ-
ніх комісарів» є правдиві робітники, або прав-
диві селяни? Хіба хоч один з них ходив за
плугом, або був хліборобом? Та ніколи в сві-
ті! Так само: хіба поміж комісарів є правдиві
робітники, коли не щитати пари-другої «ко-
муністів», що давно вже відбилися від свого
брата-робітника і добрі гроші за свій комунізм
заробляють, гноблять того робітника гірше,
як колись було?

— Хіба ми — селяни, або робітники — оби-
рали тих комісарів вільними голосами, по сво-
їй охоті та вподобі?

— Ні, за тими виборами — одна комедія і
обман! Бо на самому ділі комісарів **признача-
ють**, а не вибирають, і призначають таких, які
слухняно будуть коритись та робити все, що
накажуть їм головні комуністи з Москви. Ні-

якого одчоту ці комісари ні перед ким не дають, бо всі оті з'їзди та конференції «советів робочих і крест'янських та красноармейських депутатів» — це теж одна ширма, чистесеньке дурисвітство, бо наперед там все приготоване, обчислене і робиться як по маслі, робиться так, як захоче центральний комітет комуністичної партії, або вірніш кажучи — «політбюро» цієї партії. А в цьому політбюро, як і в центральному комітеті комуністичної партії, немає ні робітників, ні тим паче селян, сидять там ватажки комуністів, люди, що ніколи не були ні робітниками, ні селянами, а дібравшись до грошей, до влади, цупко, як справжні воші на кожухах, прийнялись до них і ні за що не хочуть випустити їх з своїх рук. Мріють про те, щоб скрізь, по цілому світу, викликати революцію та завести такі порядки, якими оце нас ошчасливили. Щоб досягнути цього, не жаліють вони ні грошей, ні праці (звісне діло: чого ж жаліти її, коли вони самі не роблять?), ні життя людського. Кров'ю, розстрілами та насильством над людьми та руїною господарства змагаються вони своє облудливе-хиже діло здійснити. На це согласних мало на світі знайдеться. Отже, захопивши в свої руки гроші й владу, вони підбирають до себе таких самих, як вони, що з дешевої праці жити привикли. Які ж тут

вже вільні вибори можуть бути? Який же одчот прилюдний можна давати з своєї діяльності?

— Все це головні ватажки комуністів добре знають. Через це вони і ті вибори і одчоти підтасовують: для людського ока виходе ніби й так, що скликаються з'їзди і для виборів комісарів, і для вислухання одчотів про їхню діяльність, а на самому ділі — все це обман. Бо справжньої волі слова на цих з'їздах не буває, та й на з'їзди попадають «свої люди», які все ухвалюють на все, що комітет надумає, наперед «согласни». Це — одна «шайка» й одним миром мазана, а ворона вороні очей клювати не буде.

— Таким побутом влада комуністів, чи як вона себе називає, «рабоче-крест'янская власть» не є владою ні робітничою, ні селянською, а владою невеличкої жменьки людей, владою комуністичної партії, яка захопила в свої руки гроші й силу, про нарід не дбає, з народом не рахується. Дбає ця жменька людей тільки про себе, про партію свою та про те, щоб десятки й сотки мільйонів людей тримати міцно в своїх руках.

— От скажемо, на Україні нащитується більш тридцяти мільйонів люду. А тепер подивімось, хто оці комуністи-большевики, що з них набирається так звана «комуністична

партія України», — чи вони українці: 65% — москалів-кацапів (руських); 28% на жидів припадає і тільки 7% українського роду. Тим часом з цієї партії і «совет народних комісаров» український вибраний: вся місцева влада наставлена. Отже і виходить, що тепер над нами панують не наші люди, не українці, а москалі з жидами, що понаїздили сюди для легкого хліба та каверзування над нами.

— Оця чужа-чуженина не знає нашого краю, не любить його (любить тільки той хліб, що ми добуваемо!), дивиться на нього як на загробований і поводить з ним так, як звик поводитись завойовник, а тим паче — москаль! Вся робота большевицького уряду, поставленого Москвою на Україні, — отого «совета народних комісаров» на Україні, що сидить в Харкові, а не в Києві (бо з Харкова скоріше втікати як щось скоїться, в Москву), до того зводиться, щоб обдирати наш край, вивозити від нас хліб, цукор, всяке збіжжя тощо. Він — покірливий слуга Москви, робить те, що йому накажуть. Та воно й не дивно: більшість комісарів — москалі або жиди; для своїх вони все й роблять.

— Правда є в тому «советі народних комісаров» України і кілька українців з роду. Але це вилюдки нашого народу та наймити Москви.

— Так само і на місцях — в губерніях, районах та повітах теж сидять чужинці: чоловік п'ять-сім кацапів, два-три жидки і наш один-другий дурний на придачу.

— Вся ця банда править Україною від імени нас — селян та робітників, виносить всякі постанови та резолюції, а большевики на весь світ заявляють, що це і є голос та воля українських «рабоче-крестьянских мас», хоч ніколи ми тих постанов і не виносили, а тільки з газет довідуємось, як за нас і од нас ота банда промовляє.

8. НАЙГІРША БРЕХНЯ БОЛЬШЕВИЦЬКА

— Такою брехнею є вигадка про те, що ніби «рабоче-крестьянская» Україна з власної волі пристала в 1919 році до Російської Соціалістичної Федеративної Республіки, а потім в 1922 році до «Союзу Советских Соціалістических Республік». Звичайно, ніхто про це прилучення ні українських робітників, ні селян не питав. А діло було так: з'їхалося до Харкова дві-три сотні руських комуністів-москалів, що ще раніше Москва розсадила їх по Україні, пристало до них скільки треба жидків-комуністів та наших власних пройдисвітів два-три десятки і на вимогу Москви оця компанія зробила те, що було їй наказано. А таку постанову для Москви потрібно було мати, щоб і перед світом нею помахувати і українцям мати право сказати:

«Самі ви, голубчики, з власної охоти до нас прилучилися, то тепер і робіть те, що ми вам наказуємо. Тільки робіть, як слід, не лінуйтеся. Усе, що зробите, нам віддавайте та ще й

дякуйте нам, що ми згодні вас до себе прийняти і не горюйте, і не жалійтесь на ваше життя, бо «Москва сльозам не вірить».

— Отож тепер Україна й живе підбита Москвою. Ніяких самостійних прав, як незалежна держава, вона не має, не має вона ні свого війська, ні фльоти, ні своїх власних залізниць та пароплавів, ні пошти, ні телеграфа, ні на решті права розпоряджатися своїм господарством.

— Бо, бачиш, по совітському праву все це спільне і належить «Союзові Соціалістичних Республік», а на ділі Москві. А з цього таке виходить: наш хліб, наше вугілля, цукор, залізо, тютюн, сіль, одним словом — все, що на Україні з землі чи з-під землі добувається, всім цим, як хоче, так і розпоряджається Москва. Отож і виходить: ми працюємо до сьомого поту, а те, що з праці нашої добуваємо, то Москва забирає собі дурно, як продподаток, продналог тощо.

— Таким побитом прилучення України до Москви потрібно було комуністам для того, щоб мати право визискувати багатства нашої землі. Оце тобі й вигода союзу з Москвою. Вигоду може хто й має, тільки не Україна. Не дурно ж той цукор, що на українських цукроварнях добувається, коштує в Москві дешевше ніж у нас. Не дурно ж большевики вивез-

ли в 1922 році з України цілі мільйони пудів хліба закордон, а в цей самий час половина України голодувала та так, що не одна тисяча померла з голоду, а були й такі випадки, як от на Запоріжжі та в Херсонщині, що люди один одного убивали, щоб людським м'ясом житися.

— Кажуть, що воша, кусаючи чоловіка, п'є кров його і з того живе. А большевики гірше від воші: вони не тільки кров нашу п'ють, а й потом запивають. Їхні газети багато пишуть про політику Москви до України та вихвалюють її на всі боки. Ну, то коли правду говорити про цю політику, то одно можна сказати: комуністам Україна потрібна для того, щоб ссати з неї добро її та багатство. Наша земля тепер не наша, а московська, наше Чорне море і пароплави на ньому теж їхні, наші залізниці їм належать, наш цукор, як вугілля і хліб і все, на що багата наша рідна земля, — все це тепер стало їхнім.

9. ЩОДЕННА БРЕХНЯ БОЛЬШЕВИЦЬКА

— Що тепер правда, а що брехня — святий не розбере! Все переплуталося і догори ногами перевернулося. Колись були й газети правдиві й книжки путящі. Прочитавши їх, чоловік більше знав, уму-розуму вчився, на світ божий ясніше дивився. Тепер тих газет та книжок не дістати, хібащо з-під поли у кого позичиш, бо всі книжки і газети большевики заборонили й не дозволяють їх читати, щоб народ правди з них не довідався. Ховають вони, як злодії правду від людей та примушують нас «свої» газети читати та з «їхніх» книжок учитися, гадаючи, що таким чином заб'ють нам баки, голови затуманять та на свою віру перевернуть. Тільки ж газети їхні і вся писанина їхня така нудна та брехнею підбита, що й простий чоловік перестав уже няти віри большевицькій писанині.

— Наприклад. Багато писали і пишуть большевики про революцію в інших країнах. П'ять років нас дурять, що ота революція вже

ли в 1922 році з України цілі мільйони пудів хліба закордон, а в цей самий час половина України голодувала та так, що не одна тисяча померла з голоду, а були й такі випадки, як от на Запоріжжі та в Херсонщині, що люди один одного убивали, щоб людським м'ясом живитися.

— Кажуть, що воша, кусаючи чоловіка, п'є кров його і з того живе. А большевики гірше від воші: вони не тільки кров нашу п'ють, а й потом запивають. Їхні газети багато пишуть про політику Москви до України та вихвалюють її на всі боки. Ну, то коли правду говорити про цю політику, то одно можна сказати: комуністам Україна потрібна для того, щоб ссати з неї добро її та багатство. Наша земля тепер не наша, а московська, наше Чорне море і пароплави на ньому теж їхні, наші залізниці їм належать, наш цукор, як вугілля і хліб і все, на що багата наша рідна земля, — все це тепер стало їхнім.

9. ЩОДЕННА БРЕХНЯ БОЛЬШЕВИЦЬКА

— Що тепер правда, а що брехня — святий не розбере! Все переплуталося і догори ногами перевернулося. Колись були й газети правдиві й книжки путящі. Прочитавши їх, чоловік більше знав, уму-розуму вчився, на світ божий ясніше дивився. Тепер тих газет та книжок не дістати, хібащо з-під поли у кого позичиш, бо всі книжки і газети большевики заборонили й не дозволяють їх читати, щоб народ правди з них не довідався. Ховають вони, як злодії правду від людей та примушують нас «свої» газети читати та з «їхніх» книжок учитися, гадаючи, що таким чином заб'ють нам баки, голови затуманять та на свою віру перевернуть. Тільки ж газети їхні і вся писанина їхня така нудна та брехнею підбита, що й простий чоловік перестав уже няти віри большевицькій писанині.

— Наприклад. Багато писали і пишуть большевики про революцію в інших країнах. П'ять років нас дурять, що ота революція вже

почалася і не сьогодні-завтра кінчиться. Писали про це торік і позаторік. Пишуть про це і сьогодні. А все брехня. Світ як стояв, так і стоїть. Ніде влади большевицької немає, бо тільки ми були такі дурні, що до неї допустили. Ніде й такого беззаконня та насильства немає. Одним словом, ніде на світі не коверзують вони, тільки нам це «щастя» на долю припало. Тим часом большевицькі газети не вгавають і все нам про «всесвітню революцію» в вухах лящать. А на перевірку виходе, що все це чистісенька брехня, якою хочуть нас просто спантеличити та правду втаїти.

— І скільки тої брехні вже було, той поцітати не можна.

— Чи пригадуєш, що вони писали про електрифікацію? Казали, що советська влада так мудро зроби, що навіть у селах на вулицях будуть електричні ліхтарі стояти, а в наших хатах електричні лампочки будуть світити.

«Ми асветім вашу Україну» — галасували большевики. Ну й освітили: ніякої електрифікації вони не запровадили і нових електричних станцій вони не збудували, а ми як світили керосином чи нафтою та лоем, так і тепер свіtimo. Одна тільки різниця настала: раніше керосину можна було дістати скільки хочеш, а тепер трудніше стало, так що часто ми й зовсім нічим не свіtimo.

— Така сама доля трапилась і з справою народньої освіти.

— «Ми дадім вам образование», кричали большевики, — «далой безграмотность!».

— А на ділі вийшло так, що шкіл у нас тепер за большевиків стало менше, грамотних не побільшало, шкільні будинки не ремонтуються, а вчителі по кілька місяців платні за свою працю не отримують і коли б самі селяни їм не допомагали, то хто зна з чого б вони бідолашні, й жили. Одним словом, з большевицьких обіцянок нічого не вийшло, хіба тільки одного вони доконали — з шкільних будинків ікони повиносили та путні книжки позабирали. Оце й вся їхня «реформа» в справі освіти.

— Можна б було без кінця і краю пригадувати, якою брехнею живуть большевицькі газети і як вони дурять нею людей. Та брехливе слово їхнє, що його з дня на день, на протязі п'яти років вони тільки й знають, що на всі лади переплескують, навчило вже навіть дурнів не вірити їм.

Одну науку можна засвоїти, читаючи їхні газети:

— Коли вони щось або когось лають останніми словами, то це значить, що тут щось не так, а написане ними треба розуміти інакше.

А кінець кінцем для народу ні газети, ні книжки большевицькі не потрібні, хіба що на цигарку можуть придатися чи щось нечисте, гідке ними витерти.

— Брежуть большевики не тільки тоді, коли по своїх газетах пишуть, а й тоді, коли з промовама на різних прилюдних зборах, мітингах чи з'їздах виступають. Ніяка влада на світі не говорить так багато і робе так мало добра для народу, як влада большевицька, комуністична. Найбільше починають всякі комісари балакати, коли треба якісь нові податки здирати або здирство яке нове робити. Тут починаються вже такі розмови, що й кінця-краю їм немає, наче повинь весняна виливається з большевицьких ротів. Одну науку чи правило з них можна засвоїти, коли на село приїздить якийсь «оратор», то завтра або за кілька день одвідає нас і міліція або якийсь інший чорт і силою забиратиме від нас хліб, збіжжя все, що положено «ударними» вимогами большевицького здирства.

Отак і живемо ми серед брехні та насильства. Брехня большевицька наче дурман або чад від паленого вугілля: коли дихати ним довго, то й отруїтися можна. Ні про що інше й не дбають большевики, як про те, щоб наші душі отруїти, а мозки перевернути.

10. ЗАМІСТЬ «РАЮ» ПЕКЛО ЗАВЕЛИ

— Большевики обіцяли нам рай соціалістичний. Прошло мало не п'ять років і замість раю вони гірше пекла завели.

У тюрмах повно невинних людей. «Чрезвичайка» тепер перехрещена в ГПУ та «вони», що хочуть те й роблять. Арештовують усіх і правих, і винуватих. Розстрілюють і по суду, і без суду. Мучать людей страшними муками. Шпіони, донощики всюди нишпорять, скрізь підслуховують і доносять. Різні пройдисвіти, провокатори з того ж таки «ГПУ» підбивають легковірних людей на щирю розмову, під час якої починають лаяти большевиків, а потім по їхнім доносам людей забирають, кудись вивозять, часто туди, звідки вороття немає. Через те один другому не вірить, сусід сусіда боїться і здається, що стіни вже чують, що хто каже. Десятки тисяч людей вивезли большевики на Сибір, то на північ (Мурман, Соловецький монастир), а то ще й

на Волгу висилають. Так колись російські царі та імператори робили після того, як Україну обманом під московське царство підбили. Вони теж наших козаків на північ — на «канальські роботи» посилали, де ті бідолахи й гинули від холоду та хвороби. Точнісенько так і большевицькі правителі роблять: теж засилають наших людей на далеку та холодну північ, щоб ті там гинули, як козаки колись погибали. Тут ніщо не змінилося: Москва все одно, чи вона царська чи большевицька, однакових засобів уживає, щоб вилюднити та переполовинити наш край.

— За царських часів дітей в школах на Україні найголовніше вчили тому, щоб вони від рідної мови відцурались та москалями поставали. А большевики вимагають від учителів, щоб ті школярів уже змалечку на комуністичну віру перевертали. Отож душу наших дітей псують наукою большевицькою, а нас самих намовляють безбожниками зробитись. Для большевиків-комуністів нема ні святощів, ні Бога, ні Христа, ні його святого, в що наші діди з прадідів вірили та без чого й жити не можна. Щоб захитати віру нашу, вони й церкви осквернюють, богохульства та блюзнірства всякого допускаються. До того доходять, що з деяких церков клуби та центри для розпусти зробили. Не дозволяють пан-отцям до

школи ходити та дітей наших слову Божому научати, а самі силою забирають церковні будинки та для своїх партійних потреб їх зужитковують.

— Вихваляються большевики, що вони справедливі права, рівні для всіх заводять, а на ділі поділили всіх людей, розроїли між собою і посіяли роздор межі ними. Одним все дають і всіма правами та привілежними наділяють, а у других все беруть і ні за що їх почитують. Коли ти не комуніст, не записався до їхньої партії, коли ти не «комнезам» або не «комсомолец», то ти не чоловік і нема тобі ніде ходу. А як ти в большевики пошився, то на першому місці у них, хоч би п'яниця, нероба і останній пройдисвіт був. Ти можеш менше платити податку, а то й зовсім не платити, можеш жити за кошт куркуля і коверзувати до сходу над всім селом.

— Ми платимо тепер такі податки і натурою, і грішми, яких ніде, ні в якій країні не платять. Учені люди підрахували, що навіть за панщини робили люди менше, ніж ми тепер, «вольними громадянами рабоче-крестьянської республіки» ставши. А в той час, як ми спина гнемо, комісари живуть, наче в маслі купаються, бо розкошують і горя не знають. Вони одягнені і взуті, а ми обідрані та в латаному ходимо, бо немає в що ні одягтись, ні

взутися, та й нізащо ні чобіт, ні одежі купити. В деяких селах одна пара подертих черевиків на десять-двадцять хат припадає, а багато людей так, що всім тілом світять.

— Робітник на фабриці не має й половини того, що колись мав і кляне тепер комісарів, що за них колись горою стояв, кляне свою долю, бо з того, що він заробляє, не можна прогдувати ні себе ні свою сім'ю. А як підеш до міста великого от скажемо до Києва, Одеси, Катеринослава, Житомира чи якогось іншого, то й там люди ходять обідрані, виснажені, напівгодолні, бо часом городським жити ще тяжче приходить, ніж нам селянам. Все, що мали, вони попродали, а заробити ніде. Добре і там живеться тільки комісарам, партійцям, їхнім жінкам та полюбівницям та всяким спекулянтам, що ділять свої заробітки нечисті з большевицькими пройдисвітами.

— По містах панує велика розпушта та й на село ця отрута переходить, бо безчестя, зіпсутість, повійство большевицька влада, як бурян скрізь розводять та ще й радіє, що люди забувають і совість і почитальність. Отакі «рай» завели наші «спасителі» з Москви! От уже справді гірше від пекла! — Дядько Семен аж сплюнув од огиди.

— Скажи мені, куме, — озвався до нього Лаврін, — куди воно все дівається, що від нас

большевики беруть? Платимо ми часом, по двадцять, а то й більше пудів од десятини. Це ж як підштитати, скільки всі селяни з цілої України віддають, то вийде так багато, що я й сказати не вмю.

11. КУДИ ДІВАЄТЬСЯ ТЕ, ЩО ВІД НАС ЗАБИРАЮТЬ

— Куди дівається, — перепитав дядько Семен, — ніхто правди про це не знає, бо я ж тобі вже казав, що большевики не люблять давати одчоту з того, що вони роблять, а з газет їхніх теж не можна про це довідатися, бо ти знаєш сам, які вони брехливі. Тільки, як не ховають правду від нас, вона наче шило з мішка витикається, і як масло в воді, чи вірніше в брехні большевицькій, не тоне. Дещо **чував я про це, як у Харкові був, а про дещо** стороною довідався. З того, як я собі метикую, то хліб наш, отой таки, що ти або я зорав, посіяв та змолотив, большевики витрачають на такі справи.

Перша. Майже по цілому світі і по всіх державах держать большевики своїх наймитів, явних і тайних агентів, платять їм гроші за те, щоб вони підбивали тамошніх робітників і селян на бунти, розрухи, страйки, а все для того, щоб за допомогою цих розрухів

можна було там большевицькі порядки встановити. Таких наймитів большевики за кордоном мають дуже багато. Платити їм треба тамошніми грішми, а гроші ці дорого коштують, куди більше, як оті «совзнак»-паперці, що в Москві друкуються. От і подумай, скільки треба витрачати грошей, щоб прогодувати оцю ораву?!

Друга. За кордоном большевики на різних мовах видають комуністичні газети, де вихваляють себе, свої порядки, свої закони, а все це для того, щоб знайти собі там приятелів, прихильників та місцевих людей на свій бік перетягти. Видавати такі газети коштує не абияких грошей. Якийсь француз, німець чи англієць, читаючи таку комуністичну газету на своїй мові, часто і не знає, на які вона гроші видається, тоді як там наша кривавиця пішла.

Третя. Мають большевики за кордоном свої посольства, всякі «місії», торговельні комісії тощо. Мають чимало своїх шпionів, а найпаче в Польщі, Румунії, Естонії, Латвії, Литві, яким доручається до всього там приглядатися, все винохувати, красти потайки документи тощо. Сoderжувати всіх оцих шпionів та дипломатів — теж не абияких грошей коштує. Я часом і думаю собі: оце, Семене, забрали в тебе «продподаток», ну, то може Мос-

ква, як обміняє його на які американські гроші (долярами звуться), то може на нього і пообідає кілька разів большевицький шпiон за кордоном, — щоб він подавився.

Ч е т в е р т а . Дуже багато грошей — ці лі сотні мільйонів — та все в чужій, дорогій валюті, пересилають большевики за кордон у чужоземні банки. Кладуть їх на чужі, підставні фамілії, так що банки, приймаючи ці гроші, і не знають, що вони большевицькі. А роблять це большевики «про чорний день», що наступить для них. Тоді вони матимуть з чого жити, хоч їх і виженуть з України.

П' я т а . Большевицькі верховоди люблять тепер часто їздити закордон, «воду цілющу пити», або від жиру зайвого лікуватися. Це теж грошенят коштує. Та й не малих, коли згадати, що їздять вони не самі, а з дамами своїми «наркомтесами» та «совбаришнями» які без шовкових панчох та золотих обручок не можуть обійтися. Був я на тому тижні в містечку, дивлюсь, аж на базарі міліція продає якесь лахміття: сіряки, жіночі спідниці, старі чоботи тощо.

— Що таке, — питаю в старій олійниці.

— А це, — каже вона, — харцизи продають з молотка одержу з сусіднього села, бо селяни там не заплатили всього «продподатку», то

ото і продають останнє... — І олійниця вилаяла харцизів.

— Нічого, тітко, — відповідаю я їй, — як продадуть та виручку матимуть, то шовкові панчохи якійсь шлюсі, що з комісаром живе, подарують.

От тепер ти й бачиш куди воно дівається те, що у нас забирають. Це я казав все про витрати большевицькі за границею, а тепер трохи оповім про те, куди вони дівають гроші у себе вдома.

Перш за все. Багато витрачається на тайну поліцію большевицьку, що зветься ГПУ (раніш Чека» звалася). В цьому ГПУ служить багато шпiонів, донощиків та інших пройдисвітів. За свою «працю» вони і платню беруть велику, бо гадючої праці ніхто дурно не робить. Юда продав Христа за 30 срібняків, а наші Юди та христопродавці вимагають на себе не 30, і не 300, і не 300 тисяч, а мільйони червінців.

П о д р у г е . Мають большевики в Москві «Центральний Комітет Комуністичної Партії». Цей комітет самі большевики люблять називати «штабом всесвітньої революції», а біля штабу того товчється багато гулящих і всякої масти людей, ласих на гроші: є там і поляки, і молдовани, і лотиші, і німці та французи, і навіть негри та хунхузи. Вся оця міша-

на отара людська хоче їсти, а большевики її годують і гроші дають на те, щоб вони в своїх країнах комунізм заводили та на революцію людей підбивали. Є серед оцих чужоземних пройдисвітів такі, що навіть большевиків кругом пальця обводять: видурюють у них гроші, а революції не роблять. Таким чином «штаб всесвітньої революції» теж годується нашим хлібом, а його ми з тобою, куме Лавріне, даємо, а коли й не ми, то такі ж дурні, як і ми з тобою гречкосії.

По т р е т ь е . Велика сума грошей, добутих з нашої праці, просто розкрадається комуністами, особливо тими, що біля заготовок хлібних, лісних, цукрових, вугільних тощо працюють. Допавшись до них, як мухи до патоки, вся ця «братва» мошеничає, себе не забуває і про чорний день дбає. Знає вона, що швидко кінчатся гарні заробітки для неї, а через це й забезпечує себе казньонними червінцями. Буває так, що червінці ці і дірки в кишнях роблять, а падаючи на підлогу так брязкають, що всі чують. Ну, тоді й большевики примушені необережних під суд віддавати. Але ми знаємо той суд: судять там «судді неправедні» — товариші тих, хто прокрався. Через те й присуд їхній здебільшого буває милостивий: «прінімая во вніманіє пролетарское проісхожденіє подсудімого» або «принадлежность к ко-

муністической партії», його звичайно — милують. Бо у большевиків кругова порука і таке правило: свій свого не видавай! Не дурно старі люди кажуть: ворон ворону очей не виклює.

12. ДУРНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ — ПРОПАЦІ ГРОШІ

— Всі оті витрати, що роблять большевики на всесвітню революцію, то пропаці гроші. Так само пропадають марно і ті гроші, що витрачають вони на державні справи і на народне господарство, бо за яку б справу вони не брались, з того мало пуття буває. Большевики уміють ламати, нищити, догори ногами перевертати, а творити так, щоб користь народові була, на це вони нездатні. Через це і виходить, що з їхніх заходів одне горе для народа буває. Все хочуть вони силою робити. Деякий час народ тій силі кориться — своє думає. Та й не можна інакше, бо приміром, скажемо, закони большевицькі і про землю, і про фабрики негодяці.

Тому то й сталася дивна річ перш за все з землею.

Здавалося, що як настане «рабоче-крестьянская власть», то земельну справу вона зуміє полагодити так, що селяни будуть за-

доволені. А вийшло якраз навпаки: найбільше незадоволені большевиками іменно селяни. Бо землі у власність вони не получили, майже щороку большевики землю переділюють, так, що ніхто не знає, чи залишиться у нього на той рік те поле, яке він цього року обробляв. Одбираючи землю у куркулів, вони дають її «незаможникам», а ці, не маючи рентаменту, часто тільки дивляться на неї, отожд і виходить, що і старий господар її не обробляє, і новий до неї не береться. Податки ж на землю чи натурою, чи грішми такі великі, що їх і не сила платити. Кінець кінцем большевиків клянуть і господарі, чи як вони кажуть «куркулі» — заможні і «незаможники». А з другого боку, через всю оцю плуганину, що теж грошей великих коштує, площа посівів зменшилась і родить земля наша менше, як раніш.

Так саме із фабриками та заводами. Спочатку большевики повиганяли з них хазяїнів та передали робітничим комітетам. Потім, коли з цього нічого не вийшло, то пробували було назад повернути хазяїв, зробивши їх ніби управляючими. А потім, коли з цього один пшик получився, то вони за нове взялися: позаводили «трести» і передали їм всю заводську справу. Появились і «цукротрест», і «тютюнтрест», і «залізотрест» і всякі інші трести.

Всі вони грошей великих на себе вимагають, бо треба і контору велику тримати, і матеріял купувати, і ремонт робити, і робітникам платити, одне слово по-хазяйському всю справу провадити. А грошей мало і можна їх взяти тільки з каси большевицької, а там не хватає, бо ти уже знаєш, куди вони діваються. Кидаються на всі боки большевики, з трьох заводів один роблять, а два зачинають, а потім на половині дороги кидають і не доводять до кінця. Через це вся промислова справа на Україні занепала: заводи та фабрики на половину тільки працюють, а як де, то й зовсім пустою світять — шиби повибивані, машини поломані, одні тільки димарі стоять ще цілі та дим з них не куриться.

Таке хазяйнування довело до того, що наприклад:

Перше, вугільні шахти виробляють тільки четвертину того, що добувалося перед большевиками.

Друге, з цукроварень, що ними Україна навесі твіт славилася, і половини не залишилося, бо на Правобережжі, за української влади, працювало їх 69, а в 1922 році тільки 25. Решту большевики попсували і до роботи зробили негодящими.

З металургійних заводів, що були на Укра-

їні, працює тепер тільки два, а решта — 13 стоїть без роботи.

І так, куди не глянь, у всіх галузях промисловости, скрізь руїна та пустка, хоч большевицькі газети і пишуть, що «советское строительство» йде вперед та чудес доконує, що воно виробництво на фабриках та заводах аж до «довоєнної норми» підганяє.

А які це «чудеса» ми добре знаємо, бо те, що виробляється на трестированих чи соціалізованих заводах, куди гірше ніж було раніше. Та не тільки гірше, а й дорожче, купувати його не по кишені звичайному чоловікові.

Як поїдеш до Києва або до Харкова, то побачиш по вікнах у крамницях всякого краму багато, навіть дорогі вина та шовкові панчохи світяться. Але все те купувати може «партієць», комісар. Нам все те заказано, бо ні за що. Замість вин по селах п'ють самогон, а замість панчох у личаки взуваються.

Щоб пособити горю, призначають большевики всякі комісії та доручають їм обслідувати, через що воно, мовляв, з нашого хазяйнування нічого не виходить. На папері ніби все й добре, а на ділі нікуди не годиться. Працює така комісія кілька часу, вимагає на себе теж неабияких грошей, бо треба ж і членам заплатити, і знающим людям — «спецам», нові пляни видумує, як горю пособити,

ються вже кілька років, а майстерні для ремонту зачиняються. Там, де ходило на день 16 пар поїздів, ходить тільки 3. По деяких лініях зовсім нема руху, бо нема кому їздити, нема чим возити та й нічого возити. Пароплавання, як от на Дніпрі, на Десні, Прип'яті, Бугіві, Донцю ще в гіршому стані, бо пароплавів зменшилося, за річками большевики не доглядають, як слід по-хазяйському.

П'яте. Дорожнеча життя стала в кілька разів більшою ніж була до большевиків. Багато потрібних речей дістати не можна, а коли й дістанеш, то за дуже великі гроші.

Шосте. Багато будинків по містах знищено, зруйновано і кілька років не мають ніякого ремонту. Нема що й казати, що нових не будують, бо ніхто не хоче та й нема за що.

Сьоме. Неврожаї частіше почали відвідувати Україну, а московська большевицька влада ради з ними не вміє дати. Ніде в світі неврожай не доводить до голоду, тільки большевики вміють до нього допустити.

Восьме. Народне здоров'я теж за большевиків погіршилося, бо не хватає ні лікарів, ні фершалів ні ліків, а влада большевицька не звертає на це належної уваги. Через те то гуляють тепер у нас на Україні всякі хвороби, як от пропасниця-лихоманка, пранці тощо.

Дев'яте. Люди стали харчуватися тепер і гірше, і менше, як раніш (комісари тільки та комуністи їдять і більше, і смачніше), а через те населення України виснажується на силах, передчасно старіє, а діти родяться кволими та немічними.

Загалом кажучи: народне господарство України, як і господарство окремого хазяїна-хлібороба, захиталося, занепало і шкутильгає на всі ноги. Разом з цим і життя кожної людини стало хистким, ніби виточились із нього всі соки та сили, потрібні для нього.

14. ДИКЕ ПОЛЕ В ОСВІТІ ТА ПРАЦІ

Коли хазяйнування большевицьке до руїни господарства призведе, то порядкування їхнє в справах освіти та культурної праці ди́ке поле заведе.

Як прийшли большевики в Україну, то сразу ж заарештували чимало учителів та учительок. Кого повбивали, а кого в Московщину послали. Одночасно «Просвіти» наші позачиняли, кажучи, що вони й контрреволюційні, і українством дуже пахнуть. Потім за пан-отців взялися і заборонили їм до школи ходити та слову Божому дітей навчати. Переполовинивши учителів, зачали їх на свою комуністичну віру перетягати та вимагати від них, щоб з дітей наших теж комуністів поробити. Одночасно почали вони все по-новому і по вищих школах заводити. Поставили там своїх доглядачів з своєї ж таки партії. Заборонили всякі книжки та газети друкувати крім своїх комуністичних. Задушивши вільне навчання і вільне слово, вони задушили

і всяке громадське життя, бо зачинили всі товариства, всі союзи, клуби, сходини, зібрання тощо. Після п'ятирічної отакої праці большевиків на полі культурно-освітньому, край наш просто здичавів і став ніби диким полем, що буряном заросло.

Шкіл народніх стало менше ніж було за української влади. До середніх та вищих шкіл, як от університети, інститути, пускають учитись тільки комуністів, а інших — безпартійних — виключають.

Книжок друкується за большевиків теж куди менше, як от друкувалося за української влади. Та й книжки тепер друкуються тільки ті, на які дозвіл дає большевицька влада. Отож тепер здебільшого одне сміття друкується, бо інакше й не можна назвати комуністичних книжок.

Лісничих, агрономів, лікарів, фершалів, інженерів взагалі фахових людей стало тепер теж менше ніж було за української влади, бо деякого з них большевики постріляли, а інших приневолити світ-заочі тікати. Через це ні до кого тепер ні за порадою, ні слова розумного послухати.

За те руйнуючи та закриваючи потрібні людям товариства, большевики всю свою силу та грошей багато витрачають на те, щоб перше: «комсомольські» клуби де тільки мо-

жна заводити, друге — безбожницькі зібрання та маніфестації уряджувати, третє — церковні будинки відбирати та для «сельрад» їх віддавати, і четверте — пропагандою та підкупом якнайбільше комуністів у нас заводити.

Не дивно, що завдяки цьому народ наш дичавіє, а большевицькі турботи про освіту та культуру допровадили до того, що:

перше — роспушта, безсоромність, нечистота зводять собі міцне кубло не тільки по містах, а й по селах, не тільки чоловіки та парубки, а й жінки та й дівчата провадять часом життя гірше собачого.

Друге — сходяться і розходяться, беруть шлюб, а потім розводяться, хто хоче, коли і скільки хоче, бо такий закон і право большевики завели.

Третє — всяка гидка лайка, як от матюки московські, що навчила їх нас Москва, бо у нас люди не вмiли лаятись так погано, поширилась, як бур'ян на дикому полі.

Четверте — розвелось злодійство, хабарництво, шахрайство, доноництво тощо.

П'яте — безпритульні діти тисячами швендяють по містах, бо большевицька влада на це як слід не зважає. І тоді, як з малих хлопців виростають майбутні злодії, взагалі злочинці, то з малих безпритульних дівчат

виростають розхристані поламані життям повії, що своїм тілом торгують та нечисті хвороби розносять.

Все оце — і квітоньки і ягодки большевицького ладу та їхньої просвіти. І хто знає де більше шкоди натворили большевики своєю руїницькою роботою: чи знищуючи добробут господарчий, чи ламаючи та засмічуючи душу народню?

Та того мало, що ото говорилося про большевицьку владу. Треба додати, що вона єсть найбільш немилосердна і люта на світі. Вона не знає жалю до того, кого уважає за ворога свого. А як большевиків жменька, а тих хто кориться їм зі страху та примусу — мільйон, то виходе, що ворогом своїм вона уважає увесь наш народ. Большевики не вірять нам і бояться, як би ми не очунали колись та не передавили їх, як тих щенят чи вошей. Підбивши нас під себе, скористувавшись темнотою та неорганізованістю українського народу, большевики терором — розстрілами та іншими карами — хочуть вічно тримати його на своєму налігачі і не жаліють ні грошей, ні сил, щоб вічно панувати над нами.

Для цього вони тримають на Україні багато свого війська — червону армію, міліцію, агентів «ГПУ» і всяких доглядачів і явних, і тайних, щоб усе знати, що думає наш народ

і чим він навіть дихає. Для цього ж вони і застрашують його нелюдськими утисками. Починаючи з 1918 року, пролили вони по нашій Україні цілі ріки крові, не тисячі, не десятки тисяч, а сотні тисяч людей наших замучили, закатували в тюрмах, чрезвычайках та «под стенкою». Ця кров і тепер не перестає литись, бо в тюрмах повно людей, а большевицькі кати посилають на смерть все нові жертви. Підцитано, що большевики за цей час розстріляли та замучили всякими способами б і л ь ш е я к о д и н м і л ь й о н наших людей. Замучили не тільки тих, проти кого мали докази, що то небезпечні для них люди, а й зовсім невинуватих. Найбільше занастали селян, але й робітників та й інтелігенцію не помилювали. Нема здається й сім'ї такої на Україні, де б большевики когось не замучили, не заарештували або на північ, в далекі, холодні країни не послали. Тепер арештовують вони не тільки за контрреволюцію, але й за невилплату податків. Арештовують і поодинці, і цілими сотнями. І ніде таких утисків, такого терору не роблять большевики, як у нас на Україні, ніде не виявляють вони стільки люто-сти, як у нас.

— А через що ж вони такі люті до нас? — запитав Лаврін.

15. ПРИЧИНИ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ЖОРСТОКОСТІ НА УКРАЇНІ

— А ось через що. Я тобі зараз оповім. — Дядько Семен аж оживився трохи і підсунувся ближче до кума. — Слухай уважно, — промовив він — і затям, що я тобі буду говорити.

Перша причина. Наш народ ніколи з доброї волі не пристане на большевизм. Все, чого навчають його большевики, все це є чуже і непотрібне для нього, як оте сміття, що викидають на смітник. Більшість нашого народу — селяни, либонь чи не 87 процентів. Тепер селянин хоче володіти землею, як власністю своєю на віки-вічні. Вона наша хоч польські та московські пани колись і загарибали її силою від нас. Вона наша з діда-прадіда. Без неї жити ми не можемо, бо вона потом нашим полита і зрошена кров'ю нашою. По ній нас, як ми ще малими хлоп'ятами були, мати кожного з нас за рученьку водила. До неї і батьків наших ми ховали. Ми тільки знаємо, як вона дихає, ми тільки знаємо, як

зелені поля та трави усміхаються нам. Ми тільки знаємо, як вона любить, коли ми біля неї ходимо, коли її оремо, плодючою робимо. Вона, як мати для нас, бо, як мати без дитини жити не може, так і земля без нас не може бути. Ми й вона це одно, чого не можна розділити. Ми арендувати її не можемо, бо хто ж своє власне, рідне арендує?.. А большевики намовляють нас і примушують її на десять років в аренду взяти. Не буде ніколи цього, бо ніяка сила не намовить нас послухати такої дурниці. Не допоможуть тут закони, ні «комнезами», ні розстріли: найшла коса на камінь. Знають це большевики добре і хочуть силою примусити, щоб ми не любили нашої землі так, як ми її любимо, та не ходили коло неї там, де ще маленькими ніженьками кожну стежечку втоптали. Хочуть вони, щоб оця з діда-прадіда земля належала не нам, а «союзіві соціалістических республік» чи то пак Москві. Розумієш? А як ми на це не згодні...

— Та хто ж на це согласіє дасть? — вирвалося у Лавріна.

— Отож то й є! А большевики нашу любов до рідної землі хочуть видерти нам з голови і з серця і здати нам таки нашу землю в аренду. Та ще так, щоб ми арендували, — працю в землю вкладали, а Москва буде жити з нашої праці, не орючи, не сіючи, а забираючи

кривавицю нашу. Так ото, значить, большевики і хочуть убити в душі нашій любов до нашої власної землі, переробити нашу вдачу і заламати впертість селянську. От тобі перша причина, чого вони такі люті на нас. Якби перебороли нас большевики, якби перемінили нам душу, то тоді сказали б:

— Коли ми з українців зуміли «дур» вибити, то з іншими вже легше собі раду дамо.

Тепер про другу причину.

Большевикам московським є велика користь з того, щоб володіти Чорним та Азовським морем та шляхами до них. А як біля Чорного та Азовського моря осіли з давніх віків ми, українці, то це їм не на руку. Хто живе біля моря, хто володіє ним, той завжди силу має. Силу велику мав би й наш народ, коли б він тримав у своїх руках Чорне море, Дніпро та інші шляхи, що до нашого українського моря ведуть. Коли воскресла Україна та в 1917 році захотіла знову бути, як колись, незалежною державою, то Москва тоді дуже занепокоїлась, бо й вона хоче Чорним морем володіти. Злякались цього й московські комуністи, бо для них без Чорного моря трудновато прийшлося б. А як большевики знають, що ми не помирилися з їхньою владою і все про своє думаємо, то це й друга тобі причина буде їхньої лютости до нас: не хочеться

їм ні Чорного моря, ні Азовського, ні старого батька нашого Дніпра з своїх рук випускати.

А третьою причиною є великі підземні багатства України: вугіль, залізо, марганець, дорогі глини тощо. Все це й на Московщині є. Тільки москалі не хочуть самі коло свого добра ходити, а люблять з чужого поту жити. Отож і намагаються вони хижими, завидючими очима дивитись на багатства української землі, а загребуцями руками тримати їх у себе. Вони знають, що настане такий час, коли оті загребуці руки народ їм поперебиває і видре од них назад собі те, що вони загарибали. Оце тобі й третя причина.

Коли як слід їх усі обмізкувати, то стане ясним, як Божий день, що вся їхня лютість до українського народу має на меті зробити його своїм рабом, а багатою землею нашою та морями нашими володіти для своєї московської вигоди.

Через це вони й убивають нас і переполовинюють. А на порожні землі напустили кацапів та інших чужинців, бо — мовляв — вони будуть більш слухняними, як ми. Не дурно ж вони тепер митикують, щоб на березі Чорного моря утворити на українській землі жидівську республіку совітську, біля українського Дністра утворити молдованську республіку, а з Катеринославщини, це б то де

наш вугіль, зробити теж незалежну республіку окрему, залежну просто від Москви.

А роцот у них такий: як пересіємо, мовляв, українців, чужими людьми, зайдами всякими, то менше буде з ними мороки і легше буде їх за чуба держати. Як же ж натворимо на Україні багато всяких республік: жидівську, молдованську, німецьку, гірничу, то тоді легше буде українськими багатствами володіти.

Отож вони й сіють-пересівають нас: тисячами розстрілюють, тисячами на північ засилають, навмисне до голоду на Україні допускають, щоб ми, українці, собі умирали та йшли собі під землю, а на землю переселять всяких зайдів — чужинців.

— От діяволи — не стерпів Лаврін.

— Чисті діяволи — згодився і Семен.

— А куди ж оті українські большевики дивляться, про яких казав, що вони беруть участь в харківському советі народних комісарів?

16. УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЩИКИ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ МОСКВИ

— Е! на них надії нема — промовив Семен. — То казна що, а не українці. Якись вилюдки. Вони нагадують отих прикащиків, економів, об'їздчиків, що їх наставляли колись за кріпацького права пани, наставляючи таких прикащиків з кріпосних таки. Щоб вислужитися перед паном, вони знущалися над своїми людьми. Не дурно за старих часів про них говорили: «не так тії пани, як підпанки».

Отакими підпанками комуністичної партії, прикащиками її, поставленими для догляду над Україною і є комуністи-більшевики українці з роду. Як покірливі телята, вони хлять свою голову перед московськими наказами і ретельно виконують свою службу московських наймитів. Це вони ставлять ніби українську печатку на те, щоб наш хліб і цукор вивозився до Москви. Це вони і до голоду на Україні допускають, і розстріли роблять, і через большевицьке сито все пересівають.

Сидять ці прикащики в Харкові, Києві, районах та повітах. Частина їх пристала до большевиків, щоб мати добрі посади та добру платню; частину перетягли підкупом з бувших повстанців (як от Тютюнника). За большевицьку ласку вони готові і батька, і душу продати. Це вилюдки нашого народу, яким він пригадає їхню гадючу працю, коли не тепер, то в четвер.

— Та вже, куме, й згадують, — перебив Семена Лаврін. — Чув я оце вчора, як орав при дорозі, від проїжджих з сусіднього села. Був у них голова «сельради». Раніш за народ стояв, навіть на повстання людей намовляв. Потім, раптом в комуністи пошився. За це наставили його головою «сельради». А як став він головою, то почав каверзувати над людьми: доносити на селян, що той лаєв совети, а той казав, що недовго вже нам терпіти, бо швидко вже народ підніметься. Через нього життя не стало на селі. Та тільки й на нього кінець прийшов. Поїхав він позавчора до містечка, чи в район, не знаю вже, діло було над вечір. Доїздить він до містечка, а тут лісок невеликий. Тільки порівнявся з ліском, як хтось гукає:

— Стій! Куди їдеш? — підійшло трое з лісу.

— Покажи посвідчення. Хто такий?

Голова «сельради» думав, що то міліціо-

нери ліс стережуть або облава на когось. Виймав з кишені посвідчення. Не вспів його розгорнути, коли один з отих трьох і каже:

— А, голова «сельради» такого то села? Давно чули. Молодчага ти. Це через тебе там арештовують людей, це ти доносиш. Ходім з нами в ліс.

— Чого в ліс? — запитує голова, чуючи щось недобре.

— А там довідаєшся — відповідає.

Не вспів голова ще щось сказати, як йому на голову накинули мішок, заткнули рота і силою повели в ліс. Через дві хвилини чути було, як двічі чи тричі хтось стрельнув. Через годину чи дві, не знаю вже, приїхала з містечка міліція, почали шукати, нишпорити, але нічого не довідалися. Хто то був — невідомо.

— Хто б то не був, а собаці собача й смерть, — промовив дядько Семен.

Обидва куми і Семен і Лаврін деякий час мовчали. Лаврін багато довідався від Семена. Стало йому ясніше після Семенового оповідання, і через що жменька комуністів панує над мільйонами, і як вона до панування прийшла, як вона розорила наш народ, як большевики хочуть Україну і далі в своїх лапах держати та нарешті — куди і на що його податок іде. Багато зрозумів Лаврін. А кожне

слово Семена не тільки йому світ прояснило та до купи все зводило, а ще й чуття ненависти до московських насильників викликало.

Гарячий був Лаврін. Отже і не дивно, що під впливом Семенового оповідання оте чуття ненависти зростало у нього, міцнішало і виливалось в бажання помститись над катями. Якби йому в цю хвилину хтось сказав, ну хоч би й Семен: йди і убий комісара, або — поїдь у Харків чи Київ та підпали ГПУ, то він зробив би це без вагання, не роздумуючи довго. Та Лаврін чекав поки кум Семен скінчить своє страшне оповідання про неволю України під комуністично Москвою.

17. МОСКОВСЬКІ ВОШІ І СВОЇ ГНИДИ

— Кожному своє прийде, — почав через деякий час Семен. — Та воно видать уже й наближається ота розплата. Ти мені оповів про те, що сталося біля лісу з головою «сельради» сусіднього села. Таких випадків стає все більше, трапляються вони все частіше, хоч большевицькі газети й не пишуть про це. Не дурно кара на таких хриstopродавців приходить: забули вони і честь і совість, відцурались своїх же братів тай лижуть халяви московським комуністам. Вони, як ті гниди, що нужна всяка розводе. Свербить од них, остогидли вони нам, дратують вони нас і не дають спокою. У кожного народу є такі запроданці і вилюдки, тільки у нас їх дуже багато. Це московська неволя виплодила на Україні отих перекинчиків та перебіжчиків, що за «ласоці нещасні» продають нас і помагають москалям розпинати Україну. Українські большевики — це з тої породи наших людей, що їх москалі навертають до себе грішми та брех-

нями про «адін кателок», з якого то ніби ми разом з ними «щі хлебали».

З усього, що я тобі говорив одне виходе: «кателок» отой не общий, а московський і в московських руках він. Тільки до «кателка» того наші харчі йдуть. Оце тобі й кінець мого оповідання про «кателок» та про «адну вош», що її випестили на нас московські аратори-большевики, коли Україна хотіла піднятись проти них в 1917-18 роках. Обдурили, значить, оті аратори наш народ, розділили його хитрощами, нацькували одного проти другого тай загарбали нашу землю з її хлібом та багатствами.

Розлізлись московські воші по всій Україні, стали песиголовцями-комуністами, живуть з нашої крові та праці, їдять нас і отруюють і душу нашу, і мозок. Стали вони паннами над нами, забрали в свої руки владу, гроші і силу. І «кателок» теж забрали, а разом з тим «кателком» і хліб наш забрали, а нас самих в ярмо своє запрягли.

18. ЛИХА ГОДИНА І ДОБРА ПОРАДА

Дядько Семен замовк, ніби чекав, що Лаврін скаже. А Лаврін трохи помовчав, а потім озирнувся навкруги, ніби хотів подивитись, чи хто не підслуховує, а далі промовив:

— Спасибі тобі, Семене, що так до пуття витлумачив мені причину нашого лиха. Про де-що я й сам догадувався, а тепер після твого оповідання стало мені ясніше, що до чого та від чого. Виходить, що самі ми винуваті. Тільки вибач мені, куме, за щире слово. Ти багато мені оповів та чогось не доказав. Слухав я уважно і душа мені щеміла не раз і плакати хотілось, так твоє слово пекло мене. А проте мені здається, що так, як єсть, не можна діла залишати. Треба щось робити, бо воші оті, як ти кажеш, заїдять нас зовсім, до смерти. Хіба ж не так?

— А що ж на твою думку треба робити? — запитав Семен ніби сам себе.

— Що робити, питаєш? А те, що з вошами роблять: б и т и !

— Бити, кажеш, може й твоя правда. — Семен трохи помовчав, а потім додав.

— Тільки треба знати, як бити... Почекай трохи, я подивлюсь на коней, щось далеко вони зайшли.

Семен пішов нібито на коні подивитись, а на ділі то поглянути, чи нікого близько нема, чи ніхто не підслухує.

Оглянувся і Лаврін навколо себе. Оглянувся і раз і другий, а потім теж піднявся з землі і пішов услід за Семеном. Семен вже стояв біля коней і ніби чекав Лавріна. Тінь від його постаті лягала на землю, довгою смугою, а сам він здавався ніби вищим на зріст, таємничим. Тихо паслися коні, вірні друзі чоловіка. Часом одна коняка піднімала голову ніби закликаючи другу щипати зрошену нічною россою траву. Біля коней поставали й обидва приятелі, що один другому відкривали наболілу душу та шукали допомоги один у другого.

Семен почав тихо щось говорити своєму кумові. Голос його часом уривався і переходив у шепотіння. Але кожне слово було ясним, виразним, твердим, як камінь та щирим, як любов матері. Лаврін іноді щось перепитував Семена, старався все, як слід з'ясувати, не переплутати і захвати на глибині своєї душі. Кожне слово приятеля-кума ніби збагачува-

ло його і Лаврін почував, що він знає щось нове, щось таке велике-гасмичне, від чого не тільки йому, а й всій Україні, і всьому народові краще буде. Якись сили нові прибавлялись, якась віра до душі вливалась, а надія, як роса цілюща робила його міцним і непохитним. Семен говорив довго і ні одного слова з того, що він казав, Лаврін не забув. Лаврін знав, що слова Семенові треба в діло повернути, а до діла того готуватись тайно, тайно нагромаджувати сили і засоби, щоб кинути їх проти катів народніх і як щенят задавити їх. Він знав, що всі оті комуністи — і чужі з Москви, і свої вилюдки, — то бур'ян поганій, силою насаджений і що бур'ян цей також силою треба вирвати і викинути геть з нашої землі.

Як це робити, як готуватись, як і за що саме братись в першу чергу — його навчав Семен.

— Треба робити уміючи, — казав Семен. — Не слід витратити сил по-дурному, бо й так уже тих сил марно пішло чимало. Треба тихо, як кроти, підготувати раніш справу, треба розкинути павутиння своїх людей по всій Україні. Скрізь їх порозсовувати, до всіх большевицьких установ пролізти, щоб знати їхні тайни, їхні пляни — те, через що ті пляни переводяться.

— Треба знати, де їхня зброя і документи.

— Треба знати не тільки те, що вони роблять, а й те, що вони мають на думці робити.

Семен казав, що ті невідомі трос, що в лісі голову «сельради» від людей забрали, зробили це без галасу. Отак і треба робити.

І казав ще Семен, що не треба по-дурному язиком плескати. Треба стерегтись зрадників, провокаторів, що навмисне людей на смерть посилають.

— Як ти з ким почнеш якийсь діло проти большевиків затівати, то навіть мені не кажи, хто твій помішник, — наувчав Семен. — А коли я почну випитувати тебе, то так і знай, що я хочу продати тебе большевицьким харцизам. З ким ти щось проти большевиків будеш робити, то твоя річ. Тільки ти не маєш права йому про мене говорити, бо, як довідаюсь про це, то буде з тобою те саме, що з отим у лісі трапилось, хоч ти й приятель мій, розумієш? Так саме не твоє діло з ким я, крім тебе, щось робити буду. Ясно?

Слова Семена зпочатку ніби жахали Лавріна, та він відчував, що за Семеном правда, що в таких справах, які вони ото намовляються робити, треба великої тайни, обережності й вірности.

— Знай, говорив Семен, що ми не самі. Павутиння наше снується скрізь по Україні.

Люди очунали, навчилися, як треба робити і розпочинають підготовлятися. Те, що ми з тобою обмислили, так саме намислюють, може якраз цієї ж ночі, за сто верстов од нас і в зовсім іншій губернії.

— Не треба спішити, не треба нетерпелитись. Слід уважати і бити, як то кажуть, навірняка.

— Робота ця не легка і не на короткій час. Тільки треба не спати, не хилити голову до долу, а «тихою сапою» рити під тим місцем, де звели собі кубло большевики.

— А як вже буде підготовлене, як отакі випадки, як ото трапився в лісі, почнуть множитись не тільки в наших околицях, а й по інших районах та губерніях, то тоді прийде знак для всіх нас, що настав суд над нашими катами комуністами. Судити ж їх будемо МИ по закону нашої рідної землі, яку вони скривдили, осквернили та збезчестили.

Коли Лаврін запитав Семена, який то буде знак і від кого він прийде, то Семен йому відповів:

— ВІД КОГО ТРЕБА. А знак той ми серцем відчуваємо і зрозуміємо, що нам робити, бо скрізь сидіти будуть наші люди. І рушниці, і кулемети, і гармати большевицькі опиняться в наших руках. Не помилиться серце наше, не піддасться воно гарячим головам,

провокаторам. Розважливо, все підготовляючи в тайні, декого заздалегідь усуваючи з дороги, щоб не мішали, візьмемо ми тоді в одну руку мітлу, а в другу рушницю і виметемо московську комуністичну погань з нашої рідної землі разом з власним сміттям.

— До цього йде, як від ночі до ранку, — закінчив Семен.

А ранок гожий вже наближався.

Мовчки, не вмовляючись, Семен і Лаврін стали до схід сонця, перехристились тричі і подали один одному руку.

Семен промовив:

— Боже, поможи нам і нашій Україні!

— Лаврін додав:

— Господи, благослови на святе діло!

Світало. Роса виблискувала на зелених травах. Легенько повівав холодок свіжий, раніший. Божу пісню співав жайворонок. А хрест на дзвіниці сільській сявав золотим промінням над усім селом і благословляв тим, що оце тільки що намислились на велике діло.

19. ЩО ВИЙШЛО З РОЗМОВИ ДВОХ ПРИЯТЕЛІВ

Минуло два тижні з того часу, як дядько Семен та дядько Лаврін мали щирю розмову між собою. До неї вони не повертались, хоч кілька разів бачились. Одного тільки разу Лаврін якось згадав кумові, що поїде до міста. Через день чи через два Лаврін повернув з міста до дому.

А ще за кілька день до села дійшла чутка, що в тому місті хтось підпалив будинок ГПУ. Під час пожежі стався вибух і згинуло чоловіка з десяти, сотрудників ГПУ — комуністів. Люди слухали оповідання про цю несподіванку. Слухав і Семен. Він догадувався, що то Лаврінова справа, тільки Лаврін і знаку не подавав, що родич його до неї руку приложив. А ще за тиждень після цього, в селі про дві події почали балакати.

Одна трапилась на залізниці. Їхав поїзд з отрядом «чонів» усмиряти безробітних в Одесі. На перегоні між двома станціями хтось

розгвинтив гайки, а потяг через те зійшов з рельс, кілька чоловік при тому загинуло і багато поранено. Хто зробив — невідомо.

Друга подія трапилась недалеко від повітового міста, куди поверталась з сусіднього села слідча комісія, що приїздила до села робити слідство в справі якоїсь контрреволюційної організації. Нічого та комісія не викрила, але голова її, якийсь комуніст, зібрав сход, кричав на людей, матюками їх лаая і загрожував через десятого розстріляти. А потім почав пиячити разом з іншими членами комісії, вимагав, щоб йому жінок привели для потіхи, ледве вже його товариші трохи втихомирили. Виїхала комісія з села опівдні. Недалеко від міста хтось зупинив п'яну комісію. Діло було в балці: хто його знає, що там сталося, тільки ж і голова комісії, і члени її опинилися в проваллі неживі. В одного прострелена була голова, в другого груди, третій на возі трупом лежав, а візника знайшли зв'язаним віжками з замкнутим ротом.

Чия то справа була — невідомо. Лаврін тільки чув, як у вечері три чи чотири жінки — сусідки оповідали тихенько про цю страшну подію. А одна з них не стерпіла та ще й перехрестилась:

— Туди їм і дорога — прости, Господи.

— А ти не жалій їх, вони прямо в комуністичний рай попадуть — додала друга.

Лаврін догадувався, що в тій балці або Семен сам з кимось побував, або хтось з тих, що з Семеном балачку мали.

Спитати про це Семена він не відважувався та й непотрібно було. Лаврін сам обмислював нове діло, бо знав, що треба не спати, а робити. Він бачив, що «воші б'є» не він один, а інші заходжуються біля цієї роботи, невідомі йому.

Він радів і благословляв їх, хоч і не знав, хто то. Він їх за рідних братів своїх уважав, оцих незнаних оборонців народу. Лаврін бачив, що Семенова робота йде і що вона приведе до щасливого кінця: Україна очиститься від московської нужі і що того щасливого дня не довго залишалося чекати.

1/І — 1925 р. Б.

З М І С Т

	ст.
Документ доби	5
Передмова	7
Звідки почалось лихо?	11
Агітація проти нашого народу	20
Український уряд перестав мати силу	22
Що було за німців на Україні	22
Большевицька праця під час повстання проти Скоропадського і після повстання	32
Покута	41
Найбільша брехня большевицька	45
Найгірша брехня большевицька	50
Щоденна брехня большевицька	53
Замість «раю» пекло завели	57
Куди дівається те, що від нас забирають?	62
Дурне господарювання — пропащі гроші	68
До чого доводить большевицьке хазайнування	73
Дике поле в освіті та праці	76
Причини большевицької жорстокости на Україні	81
Українські прикачики большевицької Москви	86
Московські воші і свої гниди	90
Лиха година і добра порада	92
Що вийшло з розмови двох приятелів	98

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 25 horizontal lines.